

РОЗДІЛ I

Міжнародні відносини

УДК 341:502/504]:551.581.2

Євгенія Тихомирова,

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

<https://orcid.org/0000-0002-5017-5875>

teb53@ukr.net

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ АРХІТЕКТУРИ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

У статті розкрито нормативно-правове забезпечення розв'язання проблем зміни клімату. Проаналізовано зміст основних міжнародно-правових актів, що регулюють питання зміни клімату, та організаційні структури, котрі пов'язані з ними, зокрема кліматичні конференції й Міждержавну групу експертів зі зміни клімату (МГЕЗК). Простежено вплив міжнародних конференцій на прийняття міжнародно-правових документів, які ставили за мету розв'язання глобальної проблеми зміни клімату. Особливу увагу приділено спеціальній резолюції ООН «Збереження глобального клімату для теперішньої та майбутньої діяльності людини», Всесвітній кліматичній програмі, Всесвітній програмі досліджень клімату, Віденській конвенції про охорону озонного шару, Монреальському протоколу про речовини, що руйнують озонний шар, Базельській конвенції про контроль за трансграничним переміщенням небезпечних відходів та їх видаленням, а також Рамковій Конвенції ООН про зміну клімату, Кіотському протоколу до Рамкової конвенції й Паризькій кліматичній угоді.

Уважаємо, що потрібно враховувати: кліматична політика здійснюється на різних рівнях – від місцевого до глобального, – а відтак потребує нормативно-правового та організаційного забезпечення розв'язання проблем зміни клімату на всіх цих рівнях, що має перетворюватися на інструментарій прийняття колективних рішень, пошуку компромісів, котрі задовольняють усі сторони переговорів щодо кліматичних змін.

***Ключові слова:** Всесвітня кліматична програма, Всесвітня програма досліджень клімату, Кіотський протокол, кліматичні конференції, МГЕЗК, Паризька кліматична угода.*

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Зміна клімату Землі та її несприятливі наслідки є предметом спільного занепокоєння людства. Американський професор С. Бречин визнає, що зміни клімату ставлять для людства найзначніші виклики, *реагувати на які потрібно на глобальному рівні, швидко й добре продумано* [17].

Суверенне право регулювати свої власні ресурси та політику в галузі навколишнього середовища мають держави, проте глобальний характер проблеми зміни клімату потребує широкого співробітництва всіх країн і їх участі в діяльності з ефективного й належного міжнародного реагування. Активність міжнародних суб'єктів у сфері розв'язання проблеми зміни клімату вимагає вибудовування системи, передусім, організаційно-правових механізмів, що стимулюють їхню діяльність. Оскільки наслідки зміни клімату проявляються на глобальному, регіональному, субрегіональному, національному та місцевому рівнях, то правове оформлення проблем змін клімату є комплексом нормативного забезпечення на всіх цих рівнях.

З іншого боку, говорячи про правові аспекти теми, потрібно погодитися з думкою науковців, що проблема зміни клімату міждисциплінарна, а тому в ній можна виокремити кілька складників:

- геофізичний, що стосується дискусії про причини кліматичних змін і прогнозування їх характеру в майбутньому;
- економічний: зміна клімату призводить до зростаючого, хоча й нерівномірно розподіленого різними територіями, збитку для світової економіки, а також до збільшення витрат адаптації;
- ті, що стосуються економічної політики: необхідне вироблення економічних стратегій скорочення викидів парникових газів;
- політичний: під час вироблення економічної політики потрібно враховувати особливості кліматичної дипломатії – характер міжнародних кліматичних переговорів, які нині відбуваються досить складно [9, с. 593].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив у вітчизняній науці низку робіт, спрямованих на дослідження проблеми правового забезпечення кліматичних змін. Питання глобальної зміни клімату в контексті міжнародно-правової проблематики розглянуто в працях вітчизняних [1; 3; 8; 11; 14; 16] і багатьох зарубіжних учених [4; 5; 13], проте вивченню формування еволюції міжнародно-правового забезпечення зміни клімату, що впливає на її формування, та організаційним аспектам, який вони супроводжують, приділено недостатньо уваги.

Мета статті – дослідження міжнародно-правового й організаційного забезпечення розв'язання проблем зміни клімату.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зміна клімату загрожує основним елементам, які впливають на життя людей, серед котрих – доступ до якісної прісної води, їжі, територій проживання, вплив на здоров'я та довкілля тощо [7]. На рубежі 80- і 90-х рр. ХХ ст. відбувся справжній «прорив» цієї кліматичної проблематики у велику політику.

Прийняття перших міжнародно-правових документів, які ставили за мету розв'язання глобальної проблеми зміни клімату, передували важливі зустрічі на міжнародному рівні. Так, у 1967 р. на міжнародній конференції в Шапперхольмі (Швеція) розроблено основи програми дослідження глобальних атмосферних процесів (Global Atmospheric Research Program), а в 1972 р. у Стокгольмі

відбулася конференція ООН із питань навколишнього природного середовища, на якій прийнято рішення про розробку плану розвитку програми дослідження глобальних атмосферних процесів. У 1974 р. розроблено програму дослідження глобальних атмосферних процесів – клімату. Із того часу закладено основи для широкого міжнародного співробітництва та стимулювання необхідних досліджень у сфері змін клімату. Згодом у 1977 р. в Найробі (Кенія) відбулася конференція ООН із питань опустелювання, на якій одногосно прийнято резолюцію щодо необхідності детального вивчення змін клімату.

Кульмінаційним пунктом розуміння й визнання проблеми стала конференція зі змін клімату, яка відбулась у 1979 р. в Женеві. На ній прийнято декларацію про недопущення потенційної антропогенної зміни клімату, яка може бути несприятливою для людини. У 1988 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла спеціальну резолюцію *«Збереження глобального клімату для теперішньої та майбутньої діяльності людини»*. У наступні роки активно проводилися різні конференції з цієї проблеми, здійснювалися наукові дослідження. На рівні деяких держав почали розробляти національні програми у сфері розв'язання проблеми запобігання змінам клімату [7, 13–14].

Глобальна проблема зміни клімату стала предметом низки *міжнародних конференцій* як одна з найбільш розвинутих форм міжнародного співробітництва. Вони сприяли обміну інформацією, досвідом діяльності щодо зміни клімату, стали способами розв'язання наукових і практичних проблем у цій галузі. Дослідники справедливо зазначають, що, хоча рішення міжнародних конференцій не завжди є обов'язковими навіть для її учасників, проте вони впливають на міжнародний правопорядок, на політичну атмосферу, на прями розвитку міжнародного співробітництва.

Перша Всесвітня кліматична конференція відбулась у лютому 1979 р. під егідою Всесвітньої метеорологічної організації. Це була одна з перших великих міжнародних нарад щодо зміни клімату, організована у форматі конференції, у якій узяли участь учені різного напрямку та різних країн. Підсумком конференції стало створення *Всесвітньої кліматичної програми*, спрямованої на покращення розуміння кліматичної системи на благо суспільств, які справляються з мінливістю й зміною клімату, та *Всесвітньої програми досліджень клімату*, котра полегшує аналіз і прогнозування змін системи Землі для використання на практиці, що є корисним і цінним для суспільства.

Всесвітня кліматична програма полегшила аналіз і прогнозування мінливості та зміни системи Землі для використання в діапазоні практичних застосувань, що прямо стосуються, є корисними й цінними для нього. Ця важлива кліматична інформація була орієнтована на взаємодію користувачів і стимулювала соціально-економічні вигоди. Обсяг Всесвітньої кліматичної програми полягав у визначенні фізичної основи кліматичної системи, яка б дала змогу отримувати більш ефективні кліматичні прогнози; сприяла б розробці оперативних структур для надання кліматичного обслуговування; а також розробляла б і підтримувала важливу глобальну систему спостережень, повністю спроможну задовольнити потреби в кліматичній інформації [18].

Всесвітня програма досліджень клімату мала такі завдання, сформульовані з її початку й дійсні до сьогодні: визначення передбачуваності клімату та впливу

на нього людської діяльності. Вона зробила значний внесок у розвиток науки про клімат. У результаті цих зусиль учені можуть контролювати, моделювати й проектувати глобальний клімат з особливою точністю й надавати кліматичну інформацію для використання в управлінні, прийнятті рішень й у підтримці широкого кола практичних кінцевих користувачів [19].

Пізніше підписано інші важливі міжнародно-правові документи, а саме *Віденську конвенцію про охорону озонового шару* (1985) та *Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар* (1987), *Базельську конвенцію про контроль за трансграничним переміщенням небезпечних відходів та їх видаленням* (1989).

У 1988 р. під егідою ООН створено *Міждержавну групу експертів зі зміни клімату* (МГЕЗК) (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC), яка стала регулярно випускати оцінні доповіді про стан клімату планети. Згідно з останнім п'ятим оцінним звітом МГЕЗК [6], можна зробити такі основні висновки щодо майбутньої зміни клімату на глобальному й регіональному рівнях:

1. *Вплив людини на кліматичну систему очевидний*, а сучасні антропогенні викиди парникових газів є найбільшими в історії. Недавні зміни клімату засвідчили поширені впливи на антропогенні та природні системи.

2. *Безперервний викид парникових газів викличе подальше потепління й довгострокові зміни в усіх компонентах кліматичної системи*, підвищуючи ймовірність важких, усеосяжних і необоротних впливів на людей та екосистеми. Для обмеження зміни клімату потрібне істотне й стійке скорочення викидів парникових газів, які в поєднанні з адаптацією можуть обмежити ризики зміни клімату.

3. *Адаптація та пом'якшення впливів є взаємодоповнювальними стратегіями скорочення й менеджменту ризиків зміни клімату*. Суттєве зменшення викидів протягом наступних кількох десятиліть може зменшити кліматичні ризики у XXI ст. і в подальшому, поліпшити перспективи ефективної адаптації, скоротити витрати й спростити проблеми, пов'язані з пом'якшенням впливів у довгостроковій перспективі, а також зробити внесок у розробку таких шляхів сталого розвитку, які слабо схильні до впливу зміни клімату.

4. *Є численні варіанти адаптації та пом'якшення впливів, які можуть допомогти в розв'язанні проблеми зміни клімату, але жоден із них не є достатнім сам по собі*. Ефективність здійснення залежить від політики й співробітництва на всіх рівнях і може бути посилена за допомогою комплексних заходів, які пов'язують адаптацію та пом'якшення впливів з іншими соціальними завданнями [6].

У 1992 р. в Ріо-де-Жанейро відбувся великий міжнародний екологічний захід – Конференція ООН із навколишнього середовища й розвитку, а проблему зміни клімату активно підхопили міжнародні організації, вплинувши як на її правове, так і організаційне забезпечення.

Дослідники, котрі вивчають міжнародно-правові джерела у сфері зміни клімату, стверджують, що їх ієрархію очолює Рамкова Конвенція ООН про зміну клімату (далі – РКЗК ООН, або Конвенція), яка на цей момент вважається головним і центральним міжнародно-правовим актом стосовно розв'язання

проблематики негативних змін у кліматі Землі (ратифікована Україною в жовтні 1996 р.) [12]. Вона має «рамковий характер. Тому більшість її положень відзначаються досить загальним, основоположним характером. У ній подано розгорнуте обґрунтування необхідності прийняття міжнародного договору щодо зміни глобальної клімату» [2], проте більшість її статей не мають прямої дії.

РКЗК ООН – міжнародний договір, який не просто відкрив дорогу для подальших дій і переговорів, але й вимагав їх від держав-учасниць на найвищому рівні, одночасно будучи недостатнім для виконання конкретних дій. Він набув чинності в березні 1994 р. Конвенція заклала основи розв'язання проблеми зміни клімату. Важливим положенням угоди було визнання наявності проблеми глобального потепління як фактора її індикатора на людську діяльність. Конвенція вказувала на необхідність проведення подальших наукових досліджень кліматичних змін.

Головною метою Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату, згідно зі Статтею 2, є «стабілізація концентрації парникових газів на такому рівні, який би не допускав небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень повинен бути досягнутий у терміни, достатні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дають змогу не ставити під загрозу виробництво продовольства і забезпечують подальший економічний розвиток на стійкій основі» [12].

Українські науковці виокремлюють найважливіші принципи, якими повинні керуватися держави для розв'язання екологічних проблем і які відображено в Конвенції [15, с. 463]:

1) принцип обережності (нестача точних наукових доказів не є аргументом для відстрочки дій щодо розв'язання проблеми, особливо у випадку серйозних наслідків відсутності таких дій) – «там, де існує загроза серйозного або незворотного збитку, недостатня наукова невизначеність не повинна використовуватися в якості причини для відстрочки прийняття таких заходів, враховуючи, що політика і заходи, спрямовані на боротьбу зі зміною клімату, повинні бути економічно ефективними для забезпечення глобальних благ при найменших можливих витратах» (стаття 3/3);

2) принцип загальної, але диференційованої відповідальності:

а) розвинені країни як основне джерело накопичених і поточних викидів парникових газів в атмосферу *несуть основну відповідальність за розв'язання проблеми* й повинні знизити рівні викидів. Крім того, вони зобов'язалися надавати фінансову та технологічну допомогу державам, що розвиваються, у переході на нові екологічно чисті технології;

б) для країн, що розвиваються, у зв'язку з тим, що рівень викидів у них відносно невисокий і вони мають право на економічний розвиток, передбачені лише загальні, але не кількісні зобов'язання скорочення викидів;

с) державам із перехідною економікою, порівняно з розвиненими країнами, надано деякі пільги, що переважно стосуються вибору базового року для виконання зобов'язань.

Головним недоліком Конвенції стала відсутність юридичних зобов'язань держав із кількісного скорочення викидів. У цьому зв'язку країни практично не

виконували вимоги угоди, стан навколишнього середовища у світі після її підписання продовжував погіршуватись і викиди парникових газів у більшості країн зросли. Крім того, зобов'язання з Конвенції обмежувалися 2000 р. та визнані недостатніми для досягнення її мети.

У грудні 1997 р. сторони РКЗК ООН прийняли *Киотський протокол до Рамкової конвенції* – першу міжнародну угоду, спрямовану на скорочення викидів парникових газів (ПГ), із терміном дії 2008–2012 рр.

Протягом подальших раундів переговорів у першому десятилітті ХХІ ст. Сторони РКЗК ООН обговорювали та погоджували регламенти й процедури для імплементації положень Киотського протоколу, зокрема його ринкових механізмів, а також опрацювали передумови для продовження терміну дії Киотського протоколу. Він став першою глобальною угодою країн про охорону навколишнього середовища, заснованою на трьох ринкових механізмах регулювання викидів:

- механізмах міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів;
- проектах спільного впровадження;
- механізмах чистого розвитку.

Серед основних принципів Киотського протоколу – економічна та енергетична ефективність, екологічна цілісність і сприяння стійкому розвитку. Протокол ратифіковано 199 державами світу (сукупно відповідальними за понад 66 % загальносвітових викидів). Пізніше прийнято *Дохійську поправку*, основними положеннями якої продовжено термін дії Киотського протоколу на другий період зобов'язань (2013–2020 рр.) [10, с. 24–25].

У грудні 2015 р. у Парижі відбулось узгодження представниками більше ніж 190 держав міжнародної угоди, яка згодом замінить Киотський протокол. У ній поставлено амбітні цілі щодо утримання збільшення середньої температури на Землі не більш ніж на 1,5 С за рахунок значного зменшення емісії вуглекислого газу. Нова угода набуде чинності у 2020 р., якщо її підпишуть країни, котрі викидають не менше ніж 55 % світових викидів CO². У квітні 2016р. у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку відбулася церемонія підписання 175 країнами цієї кліматичної угоди¹. Держави – підписанти пакту зобов'язуються сформулювати та оприлюднити свої цілі щодо зменшення викидів CO² й адаптації до змін клімату, що відбуваються. Розвинені країни щорічно виділятимуть по 100 млрд дол. на реалізацію цих програм для країн, котрі розвиваються. Суттєвим досягненням Паризької угоди є встановлення чітких міжнародних механізмів перевірки виконання країнами поставлених угодою завдань.

Головна мета *Паризької кліматичної угоди* – не допустити зростання глобальної середньої температури більше 2°C (за можливості – не більше ніж 1,5°C) відносно показників до початку промислової революції, коли людство почало спалювати величезну кількість викопного палива, що спричинило зміни клімату. Утримання глобального потепління на рівні 1,5–2°C потребує швидкого зменшення

¹ Україна ратифікувала Паризьку угоду у 2016 р., а США, за рішенням Д. Трампа, планує вийти з Паризької угоди, оскільки остання, на його думку, підриває економіку країни, ставлячи її в невідгане становище, порівняно з іншими державами світу.

викидів парникових газів в атмосферу до нульового рівня впродовж другої половини ХХІ ст.

Кожна країна зобов'язалася робити внески для досягнення цих двох цілей – так звані національно визначені внески. У договорі йдеться про те, що ці вклади мають бути амбіційними та зростати з часом. Кожні п'ять років держави повинні звітувати про зроблені внески в Секретаріат РКЗК ООН і ставити нові цілі. Перший звіт країни мають надати у 2023 р. Саму ж «Книгу правил» Паризької угоди планується прийняти на COP24 (конференція зі зміни клімату) в м. Катовіце (Польща) у грудні 2018 р.

На відміну від Кіотського протоколу, яким встановлено перелік цілей щодо обмеження обсягів викидів ПГ лише для розвинених країн і деяких держав із перехідною економікою, Паризька угода поширює зобов'язання з обмеження викидів на широку групу держав, що розвиваються, що робить систему зобов'язань з обмеження викидів дійсно глобальною. Таке поширення сфери дії стало можливим унаслідок зміни базового підходу «згори-донизу» на підхід «знизу-вгору», згідно з яким глобальні міжнародні зобов'язання формуються на основі сукупності національних цілей, поданих усіма сторонами Паризької угоди у вигляді *очікуваних національно визначених внесків*.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, нормативно-правове забезпечення розв'язання проблем зміни клімату презентовано низкою міжнародно-правових актів, що регулюють питання зміни клімату, та організаційними структурами, котрі з ними пов'язані. До останніх можна віднести різноманітні кліматичні конференції та Міждержавну групу експертів зі зміни клімату (МГЕЗК). Міжнародні кліматичні конференції, які ставили за мету розв'язання глобальних проблем зміни клімату, забезпечували прийняття міжнародно-правових документів: серед них – спеціальна резолюція ООН «Збереження глобального клімату для теперішньої та майбутньої діяльності людини», Всесвітня кліматична програма, Всесвітня програма досліджень клімату, Віденська конвенція про охорону озонного шару, Монреальський протокол про речовини, що руйнують озонний шар, Базельська конвенція про контроль за трансграничним переміщенням небезпечних відходів та їх видаленням, а також Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Кіотський протокол до Рамкової конвенції, Паризької кліматичної угоди тощо.

Сьогодні потрібно враховувати, що кліматична політика здійснюється на різних рівнях – від місцевого до глобального, а отже, потребує нормативно-правового й організаційного забезпечення розв'язання проблем зміни клімату на всіх цих рівнях, що має перетворюватися на інструментарій прийняття колективних рішень, пошуку компромісів, які задовольняють усі сторони переговорів щодо кліматичних змін.

Перспективи досліджень у цій сфері потребують подальшого вивчення правового та організаційного оформлення зміни клімату і його наслідків у контексті глобальної, регіональної та національної безпеки. Особливе значення мають дослідження концепції кліматичної безпеки Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардіна О. О. Міжнародне нормативне забезпечення вирішення проблем зміни клімату. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 131–137.
2. Бобылев С. Н., Грицевич И. Глобальное изменение климата и экономическое развитие. Москва: ЮНЕП, WWF Россия, 2022. 64 с.
3. Винярьська М. Г. Формування міжнародної еколого-економічної політики щодо зміни клімату. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. № 7. С. 41–45.
4. Вирт А. Дэвид Глобальное управление в сфере изменения климата Парижское соглашение: новый компонент климатического режима ООН. *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика*. 2017. № 4. С. 185–214.
5. Горбанёв В. А. Глобальные изменения климата: от Рио до Канкуна. *Вестник МГИМО*. 2011. № 4. С. 240–249.
6. Изменение климата: Обобщающий доклад. Вклад Рабочих групп I, II и III в Пятый оценочный доклад Межправительственной группы экспертов по изменению климата / Р. К. Пачаури и Л. А. Мейер (ред.)]. Женева, Швейцария: МГЭИК, 2014. 163 с
7. Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України. Аналітичний документ / Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». 2017. 39 с. URL: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf>
8. Кузнецова С. В. Теоретичні та практичні аспекти виконання в Україні Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 240–243.
9. *Мировая экономика в начале XXI века: учеб. пособие*. Москва: Изд-во «Директ-Медиа», 2013. 928с.
10. Огляд реалізації основних положень Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату та зобов'язання країн-членів ОЕСР і Євросоюзу щодо виконання рекомендацій Паризької Конференції. Київ. 07.2017. 108 с. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/3.-Osn_polozh_SOR21.pdf
11. Протидія глобальній зміні клімату в контексті Кіотських домовленостей: український вимір / С. Л. Орленко, Я. А. Жаліло, І. В. Трофимова [та ін.]. Київ: НІСД, 2010. 48 с.
12. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. 11 червня 1992 р. URL: <http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/627819>
13. Соколова Н. А. Эволюция международно-правового сотрудничества в борьбе с изменением климата. *Актуальные проблемы российского права*. 2014. № 9. С. 2057–2065.
14. Трофимова І. В. Адаптація до змін клімату: наслідки, вразливість, ризики. *Екологічна безпека та природокористування: зб. наук. праць*. Київ, 2011. Вип. 7. С. 128–135.
15. Цапко В. Г. Зеркалов Д. В., Полукаров Ю. О. Наукові основи безпеки життєдіяльності: монографія. Київ: Основа, 2013. 1126 с.
16. Шульга М. В. Національні правові аспекти зміни клімату. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. № 15. С. 291–297.
17. Brechin S. Ostriches and change. A response to «Global warming and sociology». *Current Sociology*. L., 2008. Vol. 56, № 3. Pp. 467–474.
18. World Climate Programme / World Meteorological Organization. [Electronic resource]. URL: Mode of access : <https://public.wmo.int/en/programmes/world-climate-programme> (last access: 17.04.2018).
19. World Climate Research Programme. URL: Mode of access : <https://www.wcrp-climate.org/> (last access: 17.04.2018).

INTERNATIONAL LEGAL AND ORGANIZATIONAL DESIGN OF THE CLIMATE CHANGE ARCHITECTURE

The article analyzes the regulatory framework for solving climate change problems. The content of the main international legal acts regulating climate change issues and the organizational structures associated with them, in particular climate conferences and the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), are analyzed. The influence of international conferences on the adoption of international legal documents, which aimed to solve the global problem of climate change, is traced. Particular attention is paid to the UN Special Resolution «Maintaining the Global Climate for Current and Future Human Activities», the World Climate Program, the World Climate Research Program, the Vienna Convention on the Protection of the Ozone Layer, the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements hazardous waste and its disposal. and the UN Framework Convention on Climate Change, the Kyoto Protocol to the Framework Convention and the Paris Climate Agreement.

The author believes that the following should be taken into account: climate policy is carried out at different levels – from local to global, and therefore requires regulatory and organizational support for solving climate change problems at all these levels, which should turn into a collective decision-making toolkit, a search for compromises satisfy all parties to climate change negotiations.

Key words: World Climate Program, World Climate Research Program, Kyoto Protocol, Climate Conferences, IPCC, Paris Climate Agreement.

REFERENCES

1. Bardina O. O. Mizhnarodne normatyvne zabezpechennia vyrishennia problem zminy klimatu (*International regulatory support for addressing climate change*) / O.O. Bardina // Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. № 5. S. 131–137.
2. Bobylev S.N. Hlobalnoe yzmenenye klymata y ekonomicheskoe razvytye (*Global Climate Change and Economic Development*) / S. Bobylev, Y Hrytsevych. M., YuNEP, WWF Rossyia. 64 s.
3. Vyniarska M. H. Formuvannia mizhnarodnoi ekolocho-ekonomichnoi polityky shchodo zminy klimatu (*Formation of international environmental and economic policy on climate change*) / M.H. Vyniarska // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2017. №7. S. 41–45
4. Vyrt A. Dəvyd Hlobalnoe upravlenye v sfere yzmeneniya klymata Paryzhskoe sohlashenye: novyi komponent klymatycheskoho rezhyma OON (*Global Climate Change Management Paris Agreement: A New Component of the UN Climate Change*) // Vestnyk mezhdunarodnykh orhanyzatsyi: obrazovanye, nauka, novaia ekonomyka. 2017. № 4. S. 185–214.
5. Horbanëv V. A. Hlobalnye yzmeneniya klymata: ot Ryo do Kankuna (Global climate change: from Rio to Cancun) / V. A. Horbanëv // Vestnyk MHYMO. 2011. № 4. S. 240–249.
6. Yzmenenye klymata: Obobshchaiushchy doklad. Vklad Rabochykh hrupp I, II y III v Piatyi otsenochnyi doklad Mezhravytelstvennoi hruppy ekspertov po yzmeneniyu klymata (*Climate change: A synthesis report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*) [osnovnaia hruppa avtorov, R. K. Pachaury y L.A. Meier (red.)]. MHƏYK, Zheneva, Shveitsariya, 2014. 163 s
7. Klimatychna dyplomatiia v YeS: vysnovky ta rekomendatsii dlia Ukrainy. Analitychnyi dokument. (*Climatic diplomacy in the EU: conclusions and recommendations for Ukraine. Analytical Paper*) Ekspertno-doradchyi tsentr «Pravova analityka». 2017. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf> [in Ukrainian].
8. Kuznietsova S. V. Teoretychni ta praktychni aspekty vykonannia v Ukraini Kiotskoho protokolu do Ramkovoï konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro zminu klimatu (*Theoretical and practical aspects of implementation of the Kyoto Protocol to the United Nations Framework*

Convention on Climate Change in Ukraine) / S.V. Kuznietsova // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2010. № 2. S. 240–243.

9. Myrovaia ekonomika v nachale XXI veka. Uchebnoe posobyе (*World economy at the beginning of the XXI century*). M.: Yzdatelstvo «Dyrekt-Medya», 2013. 928s..

10. Ohliad realizatsii osnovnykh polozhen Kiotskoho protokolu do Ramkovoї Konventsii OON pro zminu klimatu ta zobov'iazannia krain-chleniv OESR i Yevrosoiuzu shchodo vykonannia rekomendatsii Paryzkoї (*Review of the implementation of the main provisions of the Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change and the obligations of OECD member countries and the European Union to implement the recommendations of the Paris Conference*) [Електронний ресурс] Режим доступу: https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/3.-Osn_polozh_SOR21.pdf

11. Protydiia hlobalnii zmini klimatu v konteksti Kiotskykh domovlenosti: ukrainskyi vymir (*Countering Global Climate Change in the Context of the Kyoto Arrangements: Ukrainian Dimension*) / S. L. Orlenko, Ya. A. Zhalilo, I. V. Trofymova [ta in.]. K. : NISD, 2010. 48 s..

12. Ramkova konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro zminu klimatu. 11 chervnia 1992 r. (*United Nations Framework Convention on Climate Change. June 11, 1992*) [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/627819>

13. Sokolova N. A. Evoliutsiia mezhdunarodno-pravovoho sotrudnychestva v borbe s yzmenenyem klymata (*Evolution of international legal cooperation in the fight against climate change*) / N. A. Sokolova // Aktualnye problemy rossiyskogo prava. 2014. №9. S. 2057–2065.

14. Trofymova I.V. Adaptatsiia do zmin klimatu: naslidky, vrazlyvist, ryzyky (*Adaptation to climate change: impacts, vulnerability, risks*) / I.V. Trofymova // Ekolohichna bezpeka ta pryrodokorystuvannia: Zb. nauk. pr. K., 2011. Vyp. 7. S. 128–135

15. Tsapko V. H. O. Naukovi osnovy bezpeky zhyttiediialnosti (*Scientific basis of safety of life*). Monohrafiia. / Tsapko V. H. Zerkalov D.V., Polukarov Yu. O. K.: Osnova, 2013. 1126 s.

16. Shulha M. V. Natsionalni pravovi aspekty zminy klimatu (*National legal aspects of climate change*) / M. V. Shulha // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2009. № 15. S. 291–297.

Матеріал надійшов до редакції 16.09.2018 р.

УДК 930.85+94(4)/327.8

Володимир Чупира,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин та туризму,

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11, 29016, Україна

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-2172-9944>

chupyra@ukr.net

СХІДНА ЄВРОПА ЯК ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ПЕРИФЕРІЯ

У статті зроблено аналіз особливостей політичного розвитку країн Східної Європи. Завдання цього дослідження – визначення особливостей цивілізаційної периферії відносно цивілізаційного центру; виявлення проявів цивілізаційної периферії як зони міжцивілізаційної взаємодії в регіоні Східної Європи; визначення особливостей політичного розвитку країн регіону з позицій цивілізаційного підходу. Дослідження спирається на можливості цивілізаційного